

САМООСВІТА ВИХОВАТЕЛІВ СІЛЬСЬКИХ ДОШКІЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ УКРАЇНИ У 50–70-Х РОКАХ ХХ СТОЛІТТЯ

А Історико-педагогічна розвідка розкриває особливості здобуття знань, умінь і навичок вихователями сільських дошкільних закладів шляхом самоосвіти, окреслює її роль у формуванні професійних та особистісних якостей педагогів.

Ключові слова: самоосвіта вихователів, підвищення кваліфікації, самовдосконалення; самостійна пізнавальна діяльність.

Людмила Меленець. Самообразование воспитателей сельских дошкольных учреждений Украины в 50–70-х годах XX столетия.

А Историко-педагогическая разведка раскрывает особенности получения знаний, умений и навыков воспитателями сельских дошкольных заведений путем самообразования, очерчивает её роль в формировании профессиональных и личностных качеств педагогов.

Ключевые слова: самообразование воспитателей, повышение квалификации, самоусовершенствование, самостоятельная познавательная деятельность.

Ludmila Melenets. Self-educators in rural preschool institutions of Ukraine in 50–70s of the twentieth century.

S Historical and educational exploration reveals features of the acquisition of knowledge and skills of teachers in rural pre-school through self-education, defines its role in shaping the professional and personal qualities of teachers.

Key words: self-education teachers, training, self-improvement, individual cognitive activity.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Наразі в системі вітчизняної дошкільної освіти Базовою програмою розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» задекларований особистісно орієнтований підхід, який передбачає гуманізацію процесів виховання та навчання, підпорядкування їхнім інтересам дитини, орієнтування на розкриття та розвиток її природних сутнісних сил [2, с. 286]. Утвердження особистісно орієнтованої педагогічної системи, яка дозволяє спрямувати дошкільну освіту на інтереси розвитку самодостатньої, підготовленої до свідомої та ефективної життєдіяльності особи, зумовлює необхідність перегляду усталених норм освітньої діяльності дошкільних навчальних закладів, і вихователя як їхнього носія [6, с. 1017]. Реалії дійсності свідчать, що реалізувати на практиці гуманістичну парадигму дошкільної освіти можливо за умови педагогічної зрілості вихователя, основними складниками якої є професійна (психолого-педагогічна підготовленість педагога, методологічна та методична грамотність, педагогічна майстерність і практичний досвід роботи з дошкільниками) та особистісна зрілість (сформованість світоглядної позиції, педагогічна рефлексія, потреба у самовдосконаленні) [2, с. 288–290].

Інструментом самовдосконалення, самореалізації вчені вважають самоосвіту. Від самоосвітньої діяльності залежить соціальна мобільність і загальна культура особистості, перспективний розвиток суспільства та його соціальних інститутів розвитку, виховання і навчання підліткового покоління, серед яких особлива роль належить дошкільній освіті як обов'язковій первинній складовій системи безперервної освіти в Україні. Історія педагогіки свідчить, що вітчизняна дошкільна освіта, отримала у спадок досить якісну модель виховання і навчання дитини перших шести-семи років життя [6, с. 1016]. Історико-педагогічні дослідження окремих напрямів розвитку суспільного дошкільного виховання були предметом уваги багатьох учених (Л. В. Батліна, Н. І. Біденко, А. Д. Бондар, О. В. Бондар, Т. М. Головань, І. М. Дичківська, С. О. Дітковська, О. В. Донченко, Т. І. Куліш, З. І. Нагачевська, С. С. Попиченко, В. Ф. Сергєєва та ін.). Продуктивним підходом до аналізу питань підготовки спеціалістів для дошкільних установ, у тому числі для сезонних форм суспільного дошкільного виховання, характеризуються дослідження Т. Б. Слободянюк, І. О. Ларіної, К. І. Лисяк, І. Г. Улюкаєвої та ін.

Проте історико-педагогічний аналіз проблеми самоосвіти вихователів дошкільних закладів сільських регіонів України у другій половині минулого століття недостатньо висвітлено

науковцями і практиками. Тому **метою статті** є розкриття особливості самоосвітньої діяльності та її ролі у підвищенні кваліфікації вихователів сільських дошкільних закладів у 50–70-х роках ХХ ст. Досягнути поставлену мету нам допоможе вирішення таких завдань: охарактеризувати сутність поняття «самоосвіта»; виявивши джерела самоосвіти, здійснити аналіз чинників, що сприяли і тих, що стояли на перешкоді оптимізації процесу фахової самореалізації вихователів сільських дошкільних закладів в означений період.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих результатів. З'ясуємо визначення поняття «самоосвіта» у сучасній педагогічній науці, звернувшись до освітньої енциклопедії, в якій зазначається, що самоосвіта – це «самостійна пізнавальна діяльність людини, спрямована на досягнення певних особистісно-значущих освітніх цілей: задоволення загальнокультурних запитів, пізнавальних інтересів у будь-якій сфері діяльності, підвищення професійної кваліфікації... Вибір індивідуальної траєкторії або програми самоосвіти є прерогативою особистості» [6, с. 798].

Комплексний аналіз самоосвіти особистості як явища культури, за допомогою якого розкривається її природа, сутність, зміст, а також основні соціальні функції зроблено О. В. Бурлукою (2005). Автор підкреслює, що самоосвіта – це самостійна, особистісно визначена і разом з тим соціально і аксіологічно зумовлена діяльність з приводу засвоєння та відтворення знання особистістю. Самоосвіта є багатограним явищем і являє собою: системне оволодіння певними знаннями (системний підхід); організовану діяльність, яка спрямована на засвоєння накопичених цінностей культури (соціокультурний підхід); особливий вид людської діяльності з метою отримання знань для формування власної особистості (діяльнісний підхід); поєднання знань з якостями особистості та формування її інтелектуальної культури (суб'єктний підхід) [3].

Отже, самоосвіта є найгнучкішою формою отримання знань, умінь і навичок, умовою розвитку, самоствердження, самореалізації особистості і складовою навчання протягом життя. Здійснюється вона на індивідуалізованій основі, сутність якої полягає в тому, що зміст, форми і методи самоосвіти підпорядковуються індивідуальним особливостям педагога, рівню його фахової культури, умовам педагогічної праці, реальним можливостям.

Не варто сьогодні доводити, що сільські дошкільні заклади працювали у специфічних умовах, що їм був притаманний особливий характер як навчально-виховної діяльності, так і

педагогічної праці. А відтак проблемним питанням завжди залишалася методична допомога сільським вихователям-колгоспникам. Взагалі 50–70-і роки ХХ ст. характеризувалися динамізмом, складністю й суперечливістю у питаннях розвитку сільського дошкілля – формування освітньої дошкільної мережі у сільській місцевості, принципова зміна матеріально-технічного і кадрового забезпечення сільських дошкільних закладів. Держава постійно декларувала свою невпинну увагу організаційно-педагогічним питанням сільських закладів громадського дошкільного виховання.

Освіта не може уникнути впливу політичного життя. І вплив політики на освіту не завжди негативний. Без державної підтримки наша освіта не може існувати [1]. В Україні радянського періоду основою самоосвіти було систематичне оволодіння марксистсько-ленінською теорією. У постанові ЦК ВКП(б) «Про покращення ідеологічної роботи» вказувалося, що радянський лад не може терпіти виховання молоді в дусі байдужості до радянської політики, в дусі бездіяльності та аполітичності. Тому, для підвищення ідейно-політичного рівня вихователі повинні були відвідувати у місті шкільні гуртки (партійні і комсомольські) по вивченню короткого курсу історії ВКП(б), самостійно вивчати біографії вождів, книгу Сталіна «Про Велику Вітчизняну війну». Керівниками гуртків були члени ВКП(б), вихователі і завідувачі. Заняття проходили 1 раз на тиждень. Пропусків з боку слухачів не допускалося. Колективи сільських дитячих садків у повному складі відвідували гуртки при сільській Раді. Раз у місяць проводилася політінформація та читка газет. Політичне виховання кадрів не обмежувалось роботою в гуртках. Районні партійні кабінети та районні відділи народної освіти найдоцільнішою формою підвищення ідейно-політичного рівня вихователів вважали теоретичні семінари, які повсюдно проводили при районних методичних кабінетах. Дошкільні працівники відвідували лекції на політичні та наукові теми: «В. І. Ленін і Й. В. Сталін – організатори соціалістичної держави», «Сталінський план перетворення природи» та ін., доповіді до знаменних дат. Періодично парткабінет направляв лекторів для читання лекцій про міжнародне положення. Вважалося, якщо педагог не орієнтується у питаннях своєї держави, то це виявляється в його роботі. Вихователі дуже серйозно готувались до занять, мали конспекти вивченого матеріалу, працювали за індивідуальними планами самоосвіти. Проте комісії у довідках перевірок стану роботи з підвищення ідейно-політичного рівня та ділової кваліфікації дошкільних працівників писали, що вони стикаються з випадками політичної неграмотності і безпринципності окремих працівників, які абсолютно відмовлялися відвідувати семінари по підвищенню свого ідейно-політичного рівня. Більшість дошкільних працівників систематично не читали художню літературу, особливо твори радянської художньої літератури, яка удостоєна Сталінської премії. Вихователі хоч і відвідували політшколу, яка працювала при селищній Раді, але не конспектували матеріал, що вивчався, на залікові заняття не з'являлися і заліків не складали, не читали газет, журналів, не мали навіть підручника короткого курсу історії ВКП(б). Недостатньо читали і працювали дошкільні робітники над методичною літературою [7; 8; 12].

Чимале значення для самоосвіти мало забезпечення педагогів науковою літературою, періодичною педагогічною пресою, програмними документами та методичними посібниками, які видавалися на допомогу вихователям колгоспних дитячих садків і майданчиків. У сільській місцевості в 70-і роки це ще було складним завданням. Значна частина колгоспних дитячих садків не мала потрібних педагогічних посібників для працівників [9, арк. 15]. На шпальтах журналу «Дошкільне виховання» постійно піднімалося питання про незадовільне постачання органами кооперації і торгівлі колгоспних і радгоспних дошкільних закладів дитячою художньою, політичною, науковою та методичною літературою.

Навіть частину рекомендованої літератури не можна було знайти в сільській або шкільній бібліотеці. На завідувачу до-

шкільним закладом покладалася обов'язок використовувати всі можливості для надання практичної допомоги вихователям у цій справі [4, с. 21]. І особливу увагу повинна була приділятися створенню у дошкільному закладі бібліотеки з творами класиків марксизму-ленінізму, педагогічною, психологічною та медичною літературою, довідковими та періодичними виданнями, також вести тематичні картотеки важливих книг і статей із журналів «Дошкільне виховання», «Дошкольное воспитание», «Семья и школа» [7, с. 40]. Суттєву допомогу у вирішенні цих питань отримували завідувачі колгоспними дошкільними майданчиками від своїх колег – завідувачів районними дитячими садками, які обладнували бібліотеки методичною і дитячою літературою та консультували як вихователів, так і завідувачів по питаннях методичного характеру [12, арк. 15]. Адже саме завідувача на місці повинна була допомогти педагогам різних категорій чітко визначити тему певного розділу індивідуального плану самоосвіти відповідно до рівня своїх знань, умінь, конкретних умов функціонування дошкільного закладу.

Як показали джерельні матеріали дослідження, повністю забезпечені педагогічними посібниками та методичною літературою були опорні дошкільні заклади різних типів (дитячі садки та об'єднані дошкільні заклади «ясла-садки»), які до початку 70-х років стали справжніми центрами пропаганди кращих зразків педагогічної праці й експериментальної роботи по застосуванню нових методів навчання і виховання дітей як у місті, так і в селі. Як приклад, у Харківській області у 1965 році з 27 опорних дошкільних закладів 10 знаходилися у сільській місцевості [5, с. 17].

Доцільними засобами забезпечення сільських дошкільних закладів літературою були пересувні бібліотеки при відділах народної освіти та інститутах удосконалення вчителів, а також заочні абонементи при бібліотеках педінститутів та педучилищ [4, с. 21]. Окрім того, обласні та районні методичні кабінети постійно надсилали дошкільним закладам віддалених сільських районів матеріали з основних питань виховання дітей раннього і дошкільного віку [8; 12].

Проте саме забезпечення методичними посібниками, листами та вказівками ще не вирішувало проблеми організації якісної самоосвітньої діяльності сільського вихователя з підвищення рівня фахової підготовки. Відсутність у переважної більшості спеціальної освіти, відповідної кваліфікації (на початку 70-х р. педагогічну освіту в сільських яслах-садках мали лише 32,7% працівників) було однією із причин не розуміння вимог «Керівництва для вихователя дитячого садка», обмеженого звернення до книги і в методичний кабінет: іграми діти не грали, куточки природи перетворювалися в декорацію [8, арк. 282]. Багато працівників дитячих садків не мали достатніх знань анатомо-фізіологічних особливостей дитини дошкільного віку, не вдосконаленою була культура власних рухів, що позначалося на рівні організації фізичного виховання дітей. Серед основних недоліків у питанні розвитку мови дітей були відсутність правильної культури мови у багатьох вихователів; недооцінка окремими вихователями таких видів роботи з розвитку мови як розмова, бесіда щодо поповнення словникового запасу дітей згідно з «Програмово-методичними вказівками для вихователя дитячого садка» тощо. Значно краще йшли справи у питанні ознайомлення дошкільників із природою та навколишнім світом. Керуючись у своїй роботі вказівками партії і Радянської влади своєю повсякденною роботою з дітьми вихователі насичували ідейністю, ставлячи головним завданням виховної роботи – виховання у дітей рис, що характеризують передову людину радянського суспільства. Так, дітям Чернігівщини розповідали про знатного машиніста молотарки області, Депутата Верховної ради СРСР Миколи Бредюка, який здійснив плани швидкої здачі хліба державі [12, арк. 24–33].

У 70-і роки черговий перехід дошкільних закладів на роботу за новою програмою виховання дітей зумовив необхідність усю самоосвітню діяльність направити на вивчення

питань організації життя дітей раннього і дошкільного віку, ознайомлення їх з навколишнім життям і природою, розвитку мови, навчання зображувальної діяльності, організації ігрової та самостійної художньої діяльності, бо саме в ці розділи програми були внесені значні зміни і доповнення [4, с. 21]. Відповідно, теми самоосвіти кожного вихователя визначалися, виходячи з методичної теми навчального закладу, створених у ньому відповідних умов, утруднень самого педагога, специфіки його кваліфікації та індивідуальних інтересів.

Результати самоосвіти вихователів репрезентував на кожному її етапі, беручи участь у семінарах, роботі гуртків, різних творчих груп, інформуючи на засіданнях методичного об'єднання, доповідаючи на педагогічних читаннях, науково-практичних конференціях, готуючи методичні розробки тощо. Форми контролю за самоосвітою вихователів були різні – індивідуальні бесіди з вихователями за їхніми планами самоосвіти; перегляд тез, рефератів, підготовлених вихователями; заслуховування звітів на педагогічній раді або виробничій нараді; відвідування занять та інших видів діяльності для вивчення впливу самоосвіти на роботу з дітьми. Наприкінці навчального року кожен вихователь повинен був інформувати завідувача про виконання свого індивідуального плану [4; 7]. У методичному листі Чернівецького обласного методичного кабінету дошкільного виховання зазначалося, що робітники дитячого садка, звітуючись перед колективом співробітників про свою роботу, повинні, насамперед, досконало проглянути запроваджені методи і форми роботи з дітьми – чи дійсно забезпечують вони виконання поставлених завдань у справі комуністичного виховання майбутніх будівників вільного соціалістичного суспільства. В своєму звіті кожен вихователь повинен привести декілька яскравих прикладів, які характеризують його роботу з дітьми та висвітлюють просування дітей. Особливо уважно потрібно поставитись до дітей старших груп, які одержують півтуну в шкільне життя. Вихователі старших груп повинні звітуватись, чи зуміли вони виховати у дитини всі потрібні якості для успішного навчання в школі [8, арк. 286]. Начальник відділу Міністерства освіти УРСР Н. Переверзева у листі до завідувача сектора дошкільного виховання Чернігівського обласного відділу народної освіти писала: «Рекомендуємо продовжувати розпочату дитячими садками та окремими педагогами роботу по узагальненню педагогічного досвіду. Треба привчати аналізувати свою роботу і знаходити в ній те основне, що відрізняє їхню роботу від роботи інших педагогів» [8, арк. 277].

Узагальнені матеріали досвіду роботи сільських вихователів і завідуючих знаходили своє місце на сторінках місцевої преси та фахового журналу «Дошкільне виховання». Вже у першому номері відновленого видання (1951 р.) педагогі країни мали можливість познайомитися з досвідом роботи вихователки дитячого садка с. Клавдієво Бородянського району Київської області Т. Іванової з питання ознайомлення дітей з природою на прогулянках. Взагалі, питома вага методичних публікацій педагогів сільських дошкільних закладів у 50–70-х роках була присвячена проблемам виховання у дітей любові до рідного села, колгоспу, рідної природи, поваги та шанобливого ставлення до праці сільських трударів.

У більшості дитячих садків склалася хороша практика передплати науково-популярних, політичних, методичних журналів. У багатьох дошкільних закладах кожний вихователь передплатував щомісячний методичний журнал Міністерства освіти УРСР «Дошкільне виховання». Маючи у власному користуванні, він сприяв широкому використанню педагогами поданих матеріалів у практичній роботі та самоосвіті [4, с. 19–20]. Журнал відіграв суттєву роль в організації самоосвіти, вдосконаленні педагогічної майстерності вихователів, доборі і вихованні кадрів, керівництві колгоспними дошкільними закладами тощо.

Висвітлення досвіду роботи, обговорення методичних

листів, питання планування та обліку виховної роботи, виховання дитини в сім'ї, статті із журналу «Дошкільне виховання» обговорювалися на педагогічних радах. Проте, недостатньо організована ця справа була в одногрупових дитячих садках [12, арк. 50]. Формальне проведення педагогів в одній та навіть у деяких двогрупних дитячих садках, де працювало 2–3 педагоги, мало місце у сільських регіонах України. Працівники у більшості вважали, що немає потреби виносити ці питання на обговорення, оскільки щоденно вони і так мали можливість бачити роботу один одного [10, с. 10].

У 1968 році науковцями Центрального інституту удосконалення вчителів підготовлені Примірні програми для самоосвіти для різних категорій вчителів. У 1970 році Міністерством освіти УРСР була рекомендована «Програма самоосвіти завідуючих, методистів і вихователів дошкільних закладів». Згідно з програмою кожен педагог повинен був до певного розділу індивідуального плану самоосвіти добирати окремі теми і питання для самостійного вивчення відповідно до своїх знань і кваліфікації.

Беручи за основу цю програму, Республіканський учбово-методичний кабінет дошкільного виховання на допомогу завідуючій дошкільним закладом, інспектору-методисту дав роз'яснення та певні поради щодо правильної організації самоосвіти педагогів, зокрема звернув увагу на впорядкування робочого дня педагогічних працівників дошкільних закладів. У той час, як учителям шкіл був виділений день для самостійної роботи, у кожній дошкільній установі мав бути календарний план участі вихователів у всіх заходах, що проводяться в неробочий час.

Висновки. Історичні умови, в яких формувалася професійна і особистісна зрілість вихователя сільського дошкільного закладу України у досліджуваній період так чи інакше впливали на мету і зміст його самоосвіти. Недоліки у вихованні дітей вбачалися у недостатньому ідейно-політичному та фаховому рівні сільського педагога. Тому підвищення кваліфікації шляхом самоосвіти було невід'ємною частиною щоденної, багатогранної праці вихователя і постійно перебувало у центрі уваги завідуючої дошкільним закладом. Упродовж другої половини ХХ ст. самоосвітня діяльність вихователя дитячого садка була не особистою справою, а службовим обов'язком. Проте, впевнено можна говорити, що самоосвіта слугувала важливим фактором отримання молодими колгоспницями нової спеціальності – вихователя дитячого закладу.

Перспективи подальших історико-педагогічних розвідок спрямуємо на вивчення форм методичної роботи щодо практики підвищення фахової культури дошкільних працівників сільських районів України шляхом курсової підготовки.

Література

- Андрущенко В. Лише меншовагітні люди не цінують нашої освіти [Електронний ресурс] / Віктор Андрущенко // Віче – Режим доступу: <http://www.viche.info/journal/2131/>
- Базова програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» / М-во освіти і науки України, Акад. пед. наук України; [наук. ред. та упоряд. О. Л. Кононко]. – К.: Світич, 2008. – 430 с.
- Бурлука О. В. Самоосвіта особистості як соціокультурне явище: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук: спец. 17.00.01 «Теорія та історія культури» [Електронний ресурс] / О. В. Бурлука; Харківська держ. академія культури. – Х., 2005. – 16 с. – Режим доступу: <http://www.lib.ua-ru.net/diss/cont/142762.html>
- Головань Г. Г., Крушинська В. Д. Організація самоосвіти дошкільних працівників / Г. Г. Головань, В. Д. Крушинська // Дошкільне виховання. – 1971. – № 11. – С. 19–22.
- Доповідна записка колегії Міністерства освіти УРСР «Про роботу опорних дошкільних закладів Харківської області» // Збірник наказів та розпоряджень Міністерства освіти УРСР. – 1965. – № 15. – С. 17–20.
- Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; [головний ред. В. Г. Кремень]. – К.: Хркіком Інтер, 2008. – 1040 с.
- Керівництво дошкільним закладом // [Загальна редакція Т. Ф. Кунько]. – Видавництво «Радянська школа». – К.: 1977. – 112 с.
- Матеріали обміну досвідом роботи дошкільних працівників 1947–1948 рр. – ЦДАВОВУ України. – Ф-166, оп. 15, спр. 362, арк. 434.
- Матеріали по Всесоюзному огляду дитячих дошкільних закладів у колгоспах і радгоспах Сумської області (інформація, протоколи, постанови за 1968–1969 рр.). – ДАСО Ф. Р-3552, оп. 2, спр. 520, арк. 38.
- Меленеч Л. Містечтво керівництва педагогічного радою / Людмила Меленеч // Педагогічна рада у дитячому садку / [упор. Т. В. Вороніна, І. Б. Стеценко]. – К.: Шк. світ, 2010. – С. 8–14.
- Річний звіт Дрогобицького облвоно про роботу дитячих садків за 1952–1953 н/р. – ЦДАВОВУ України Ф-166, оп. 15, спр. 1389, арк. 135.
- Річний звіт Чернігівського обласного відділу народної освіти 1949–1950 н. р. – ЦДАВОВУ України. – Ф-166, оп. 15, спр. 879, арк. 61.